

Марија М. Јелић¹

Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију,
Универзитет у Београду

Ирена Б. Стојковић

Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију,
Универзитет у Београду

UDK - 316.614-056.36-053.6

316.356.2

DOI: 10.5937/nasvas1602309J

Оригинални научни рад

НВ год. LXV 2/2016.

ТЕШКОЋЕ У СОЦИЈАЛНОМ ФУНКЦИОНИСАЊУ АДОЛЕСЦЕНАТА РАЗЛИЧИТОГ ПОРОДИЧНОГ И ИНТЕЛЕКТУАЛНОГ СТАТУСА

Апстракт У светлу лимитираних ефеката интервенција фокусираних на деце и њеова ограничења, истраживача све је више усмерена на факторе уже и шире окружења у превенцији неадекватних облика понашања деце. Циљ истраживања био је да се испита степен повезаности породичног и интелектуалног статуса адолесцената са различитим аспектима њиховог социјалног функционисања. Узорак од 416 адолесцената, узрасла од 12 до 18 година, подељен је у две групе. Групу без родитељског старања чинило је 210 испитаника, од којих 130 тичног развоја (ТР) и 80 са лаког интелектуалном ометеношћу (ИО), а групу са родитељским старањем 206 испитаника (130 ТР и 76 лако ИО). За процену социјалног функционисања младих коришћен је Упитник снаге и тешкоће, субскеле: проблеми у понашању, емоционални проблеми и проблеми са вршњацима. Породични проблеми подељени су на социоекономске проблеме, парнерске проблеме, ментално здравље родитеља, злостављање и занемаривање. Резултати су показали да млади без родитељског старања показују више проблема у понашању од њихових вршњака са родитељским старањем и да породични статус има већи ефекат на проблеме у понашању него интелектуални статус. За младе ТР породица је пројективни фактор развијања емоционалних проблема, док је за младе са лако ИО ризични фактор. Проблеми са вршњацима нису значајно повезани са породичним и интелектуалним статусом. Указано је на импликације добијених резултата.

Кључне речи: социјално функционисање, породица, адолесценци са лако интелектуалном ометеношћу, адолесценци тичног развоја.

Увод

Социјално функционисање може се испитивати преко позитивних или негативних облика социјалног понашања деце и младих. Прегледом литературе (Achenbach, 2014; Achenbach et al., 2008; Goodman et al., 2010) може се уочити да дефинисање и операционализација негативних облика социјалног функционисања произилази из различитих

¹ E-mail: jelic.m@eunet.rs

теоријских усмерења аутора, али у основи сви се слажу да је реч о широком спектру две групе проблема. Једна група односи се на недовољно контролисана и усмерена према другима понашања (нпр. агресивност, лагање, кршење правила, хиперактивност), а друга група на претерано контролисана и усмерена ка себи понашања (нпр. симптоми депресије и анксиозности, низак ниво самопоуздања, социјална повученост, соматски поремећаји). Прве димензионалне процене тешкоћа у социјалном функционисању везују се за име Томаса Ахенбаха и његову поделу на екстернализоване и интернализоване облике проблематичног понашања деце и младих. На основу широке примене Ахенбахових скала за процену понашања деце од четири до 18 година (ASEBA), произашла је таксономија базирана на груписању кључних симптома, као и различите форме упитника у односу на узраст деце и изворе процене (Achenbach & Rescorla, 2001). Последњих година широку примену има и Гудманов Упитник снага и тешкоћа (SDQ) (Goodman, 1997; 2001). На основу резултата факторске анализе, аутор је конструисао инструмент који мери четири димензије тешкоћа деце и младих и означио их као: проблеми у понашању, емоционални проблеми, хиперактивност и проблеми са вршњацима. Сумирањем резултата бројних студија (Emerson, 2005; Goodman et al., 2000; Goodman et al., 2004; Goodman et al., 2010), потврђено је да постоји значајна повезаност између клиничких дијагноза и скорова на димензионалним инструментима процене тешкоћа у социјалном функционисању деце и младих, из чега имплицира да димензионални системи имају кључну улогу у раној интервенцији и утврђивању релевантности појединачних симптома менталних поремећаја деце и младих (Achenbach, 2014; Achenbach et al., 2008). Осим идентификовања деце која су у ризику за развијање психопатологије, због могућности скоровања симптома, димензионалне скале погодне су и за процену разлика између и унутар различитих ризичних група деце (Goodman & Goodman, 2009).

Досадашња сазнања (Dekker et al., 2002; Emerson, 2003a; Emerson, 2005; Emerson & Hatton, 2007) потврдила су да је преваленција емоционалних и проблема у понашању већа код деце и младих са интелектуалном ометеношћу (ИО) него у популацији деце и младих типичног развоја (ТР). Истраживања вршњачких односа показала су да за разлику од вршњака ТР, деца са ИО имају више тешкоћа у иницирању и успостављању позитивне интеракције с вршњацима, због чега су чешће него деца ТР жртве злостављања и одбацивања (Emerson, 2005; Guralnik et al., 2006). Неретки коморбидитет емоционалних и проблема у понашању деце и младих са ИО (Einfeld et al., 2011) може бити условљен њиховом недовољном когнитивном зрелошћу и недостатком социјалних вештина (Green & Baker, 2011; Leffert et al., 2010). Међутим, може се претпоставити и да су понашање и афективне реакције деце и младих са ИО последица односа околине. Пажња истраживача све је чешће усмерена на везу између тешкоћа у социјалном функционисању деце и младих са ИО и менталног здравља родитеља, социоекономских проблема, самохраног родитељства (Emerson, 2003b; 2004; Gray et al., 2011). Иако ризични фактори у породици подједнако доприносе тешкоћама у социјалном функционисању и деце ТР, наводи се да су наведени породични проблеми учесталији у популацији деце и младих са ИО (Emerson & Hatton, 2007). Осим тога, новија истраживања све више скрећу пажњу да прилагођавајући се потребама детета са ометеношћу родитељи више пажње посвећују обучавању деце основним

животним навикама (кроз директивне команде и испољавање незадовољства у ситуацији неуспеха детета), а занемарују значај емоционалне климе у односу са децом која је значајна за социјални и емоционални развој њихове деце (Baker & Crinc, 2009; Green & Baker, 2011). То отвара питање да ли на више тешкоћа у социјалном функционисању младих са ИО снажнији утицај имају породични фактори или интелектуални дефицити деце? Истраживања у популацији деце ТР конзистентно потврђују да су деца без адекватног родитељског старања ризична група када су у питању емоционални и проблеми у понашању, али је мало истраживања о повезаности породичних ризико-фактора са тешкоћама у социјалном функционисању младих са ИО, а што је значајно за могућност циљне интервенције. Далеко обимнија истраживања породичних процеса у популацији младих ТР и њихове повезаности са психосоцијалним функционисањем деце и младих корисна су јер пружају смернице и теоријски оквир за испитивање и у популацији младих са ИО.

Теоријски приступ предмету истраживања

Ако погледамо савремена истраживања родитељског понашања у популацији деце ТР, њихово теоријско полазиште најчешће је теорија афективног везивања (Bowlby, 1988). Сигурна приврженост, односно прихватање и топлина (Rohner, 2004) кључни су за здрав социјални и емоционални развој деце. На основу бројних студија, показано је да млади без родитељског старања, који нису осетили љубав и топлину у својим породицама, имају више тешкоћа у социјалном функционисању него деца која живе у функционалним породицама (Goodman et al., 2004; McCarthy et al., 2003; Richards et al., 2006). Истраживања у нашој средини показују да је преко 80 одсто деце и младих у домовима за децу без родитељског старања имало искуство злостављања и занемаривања у својим породицама (Plut, 2002). Емпиријски налази у различитим социокултурним срединама указују на снажну повезаност између злостављања и занемаривања деце, дезорганизованог обрасца привржености и развијања психопатологије код деце (Green & Goldwyn, 2002; Howe, 2005; Van IJzendoorn et al., 1999). Новија истраживања (Crockenberg et al., 2008; Kochanska et al., 2009; Yap et al., 2008) показују да недостатак социјалног подстицаја и излагање трауматском искуству, задржавајући примитивну незрелу реактивност у понашању, формирају предиспозиције код детета да постане особа која реагује агресивним или инхибираним понашањем.

Изложени налази потврђују да је социјално функционисање деце знатно детерминисано степеном осећаја прихваћености или одбачености од родитеља. Међутим, родитељство, а самим тим и социјално функционисање деце, не може се описати само помоћу димензије топлине и родитељског прихватања–одбацивања. Према еколошком приступу (Bronfenbrenner, 1994), родитељство се сагледава кроз интеракцију различитих фактора. У складу с тим, модел детерминаната родитељства (Belsky, 1984) претпоставља да присуство већег броја ризичних фактора у породици (партнерски конфликти, развод, незапосленост, ментално здравље родитеља и деце, темперамент детета...) умањује могућност родитеља да одговорно збрину дете и задовоље његове психосоцијалне потребе. У литератури се наводи да су самохрани

родитељи (најчешће мајке), без социјалне и емоционалне подршке, посебно ако су младе и без средстава за живот, универзално са највећим ризиком за ускраћивање љубави својој деци (Rohner, 2004). Сиромаштво и живот под стресом доприносе лошем менталном здрављу родитеља, што скреће пажњу родитеља са потреба детета и појачава тенденцију ка одбацивању, критичности и недоследности и проузрокује мање стимулативну средину у породици за развој детета (Grant et al., 2006; Wille et al., 2008). Све већим излагањем детета факторима ризика, уз одсуство протективних фактора, проблеми везани за ментално здравље и опште функционисање деце кумулативно се повећавају. Резултати истраживања у нашој средини потврђују да деца која су у систему социјалне заштите долазе из вишеструко проблематичних породица (Žegarac, 2004). Уз насиље и хаотичне партнерске односе, најчешће су присутни алкохолизам и лошије ментално здравље родитеља, а наводи се да више од 60 одсто деце потиче из породица које живе на рубу сиромаштва (Plut, 2002). Због међусобне повезаности и условљености породичних проблема, пут од детета са родитељским старањем до детета без старања пре је последица симултаног утицаја различитих породичних ризико-фактора него само једног.

Као што модел детерминаната родитељства показује (Belsky, 1984), осим особина родитеља, и карактеристике деце могу утицати на функционисање породице и доприносити појави неадекватног родитељског старања. Као посебно вулнерабилне за појаву проблема у породичном функционисању, наводе се породице које имају дете са интелектуалним тешкоћама (Howe, 2006). Истраживања потврђују да је рођење детета са ИО високостресан животни догађај који, уз неадекватну социјалну подршку, временом доприноси лошијем менталном здрављу родитеља деце са ИО него родитеља деце TP (Emerson, 2003b; Olsson & Hwang, 2001). Велики број студија потврдио је повезаност лошијег менталног здравља и перманентног стреса родитеља са емоционалним и проблемима у понашању деце са ИО (Baker et al., 2005; Gray et al., 2011; Merpelder et al., 2015). Истиче се да не толико сама ометеност, колико проблеми у понашању деце са ИО доприносе стресу и неадекватном односу родитељ–дете (Beck et al., 2004; Hastings, 2002; Neece & Baker, 2008).

Полазећи од модела детрминаната родитељства (Belsky, 1984), бројна истраживања у узорку деце TP потврдила су да психички капацитети родитеља (ментално здравље, резилијентност...) директно утичу на однос родитељ–дете (Belsky & Barends, 2002; Luthar & Cicchetti, 2000; Van Bakel & Riksen Walraven, 2002). Када су психолошки капацитети родитеља довољно функционални у превазилажењу ризичних фактора које претпоставља еколошки систем (незапосленост, партнерски проблеми, дете са тешкоћама у развоју...), развој и психосоцијално функционисање деце неће бити нарушени. Уколико психички капацитети родитеља нису очувани, модел Белског претпоставља да адекватна социјална подршка (здравствене установе, социјалне службе...) може ублажити последице неадекватног родитељског старања, а да карактеристике деце (проблеми у понашању, тешкоће у развоју...) имају најмањи утицај на родитељство, а тиме и на емоционално и социјално функционисање деце.

Методологија истраживања

Циљ истраживања. Истраживање је предузето с циљем да се испита степен повезаности породичног и интелектуалног статуса адолесцената са различитим аспектима њиховог социјалног функционисања. Посебни циљеви истраживања су да се испитају разлике у учесталости породичних проблема између групе младих са родитељским старањем и без њега и унутар ових група у зависности од интелектуалног статуса младих, као и да се испитају разлике у различитим аспектима социјалног функционисања младих у зависности од присуства или одсуства ризичних фактора у породици.

Полазећи од модела детерминаната родитељства, овако одређен циљ истраживања операционализовали смо кроз следећа питања: (1) да ли на тешкоће у социјалном функционисању адолесцената већи утицај има породични него интелектуални статус адолесцената, и ако има, у којем аспект социјалног функционисања млади без родитељског старања показују највише тешкоћа у односу на њихове вршњаке са родитељским старањем; (2) да ли су млади са ИО ризичнија група за неадекватно родитељско старање од младих ТР; (3) које групе породичних проблема представљају ризичне факторе за одређене аспекте социјалног функционисања младих.

Узорак и процедура. У истраживању је учествовало укупно 416 адолесцената узраста од 12 до 18 година из осам домова за децу и младе без родитељског старања и 12 школа на територији Републике Србије. Узимајући у обзир да породични и интелектуални статус младих представљају независне варијабле у истраживању, узорак је формиран у односу на ове параметре и подељен на две групе испитаника.

Групу од 210 испитаника, од којих је 130 ТР (67 дечака и 63 девојчице) и 80 са лаком ИО (43 дечака и 37 девојчица), чинили су адолесценти узраста од 12 до 18 година ($AS=15,37$; $SD=2,14$) смештени у институције за децу без родитељског старања. Друга група од 206 адолесцената са родитељским старањем била је уједначена према интелектуалном статусу, узрасту и полу са групом адолесцената без родитељског старања. При уједначавању група, анализом званичне документације установа прво су прикупљена социодемографска обележја младих у домовима за децу без родитељског старања, а затим смо, методом једначења по паровима, тражили пар истог интелектуалног статуса, узраста и пола у школама младих са родитељским старањем. За четири испитаника нисмо нашли комплементаран пар па је број испитаника са лаком ИО ($N=76$) у групи младих са родитељским старањем нешто мањи него у групи младих са родитељским старањем ($N=80$).

Варијабле истраживања. Зависну варијаблу представљале су тешкоће у социјалном функционисању, и то: емоционални проблеми, проблеми у понашању, проблеми са вршњацима. Независне варијабле су: интелектуални статус, породични статус и проблеми у породици.

Интелектуални статус као квантитативни показатељ нивоа когнитивне развијености младих означен је као типичан (интелектуални количник изнад 70) и лако интелектуално ометен (интелектуални количник од 50 до 70). При селекцији младих са лаком

ИО руководили смо се анализом документације домова за младе без родитељског старања, односно школа када је реч о групи младих са родитељским старањем.

Породични статус младих операционализован је груписањем узорка на групу младих без родитељског старања који су смештени у установе за младе без родитељског старања и групу младих са родитељским старањем који живе са својим природним родитељима. Анализом садржаја домске документације у односу на разлоге измештања младих из примарних породица, проблеми у породици операционализовани су као социоекономски проблеми, партнерски конфликти и развод, проблеми менталног здравља родитеља, злостављање и занемаривање. Извор података за наведене проблеме у породици младих са родитељским старањем биле су одељењске старешине.

*Инструмент*и. За испитивање тешкоћа у социјалном функционисању адолесцената користили смо Упитник снага и тешкоћа (*The Strengths and Difficulties Questionnaires – SDQ*) (Goodman, 1997), форму за процену од стране значајних одраслих. Упитник се састоји од скале која мери снаге (просоцијално понашање) и четири субскеле које мере тешкоће (хиперактивност, емоционални проблеми, проблеми у понашању, проблеми са вршњацима) младих. Свака од субскела садржи 5 ајтема. Процењује се степен присуства одређеног проблема заокруживањем броја на тростепеној скали Ликертовог типа (никад – 0, понекад – 1, врло често – 2). У овом истраживању смо користили три субскеле за процену тешкоћа младих, и то: емоционални проблеми (често је потиштен, много брине...), проблеми у понашању (често има нападе беса, краде...) и проблеми са вршњацима (боље се слаже са одраслима него са вршњацима, деца га задиркују и киње...).

Инструмент показује добре психометријске карактеристике међу испитаницима TP (Goodman, 2001), а потврђена је и његова прикладност за процену социјалног функционисања деце са ИО (Beck et al., 2004) и деце и младих из клиничких узорака (Goodman et al., 2000). Пошто смо у нашем истраживању користили три субскеле оригиналног инструмента, применили смо факторску анализу на ставкама тих субскела. Издвојена су три фактора који заједно објашњавају 50,61% заједничке варијансе, а засићења ставки на факторима указују да издвојени фактори одговарају субскалама инструмента. Кронбаховим алфа-кофицијентом испитана је поузданост скала и показано је да све скале у нашем истраживању имају добру поузданост, изнад 0,7, осим нешто ниже али задовољавајуће поузданости субскеле проблеми са вршњацима 0,62. Извор података за процену тешкоћа у социјалном функционисању адолесцената без родитељског старања били су васпитачи у дому, а у групи младих са родитељским старањем њихове одељењске старешине.

Статистичка анализа. У складу с основним циљем истраживања за испитивање повезаности два независна обележја (породични статус и интелектуални статус) и тешкоћа у социјалном функционисању младих (проблеми у понашању, емоционални проблеми, проблеми у понашању) примењена је двофакторска ANOVA. При анализи заступљености породичних ризико-фактора коришћене су методе дескриптивне статистике, фреквенције и проценти. Разлике у учесталости породичних проблема између и унутар испитиваних група тестиране су на основу хи-квадрат теста и коефицијената контингенције, а разлике у социјалном функционисању између младих у чијим породицама постоје или не постоје поједине групе проблема у породици тестиране су т-тестом.

Резултати истраживања

Да ли на социјално функционисање адолесцената већи утицај има породични него интелектуални статус адолесцената?

Двофакторском анализом варијансе тестиране су разлике између групе младих са родитељским старањем и без родитељског старања, као и разлике између младих ТР и младих са лако ИО на скалама инструмента SDQ (табела 2). Просечне вредности и смер разлика у зависности од породичног и интелектуалног статуса могу се пратити у табели 1.

Табела 1. Просечне вредности на SDQ скалама у односу на породични и интелектуални статус младих

SDQ	Породични статус	Интелектуални статус	AS	SD	N	
ЕМОЦИОНАЛНИ ПРОБЛЕМИ		Укупно	4,88	1,29	416	
	Без родитељског старања	ТР*	3,87	2,50	130	
		Лако ИО**	2,91	2,06	80	
		Укупно	3,50	2,38	210	
	Са родитељским ста- рањем	ТР	2,78	2,35	130	
		Лако ИО	3,50	2,23	76	
		Укупно	3,05	2,32	206	
	Укупно	ТР	3,33	2,48	260	
		Укупно	3,28	2,36	416	
	ПРОБЛЕМИ У ПОНАШАЊУ	Без родитељског старања	ТР	3,74	1,74	130
Лако ИО			4,03	1,83	80	
Укупно			3,85	1,78	210	
Са родитељским ста- рањем		ТР	2,46	1,31	130	
		Лако ИО	3,28	1,31	76	
		Укупно	2,76	1,36	206	
Укупно		ТР	3,10	1,67	260	
		Укупно	3,31	1,67	416	
ПРОБЛЕМИ СА ВРШЊАЦИМА		Без родитељског старања	ТР	4,94	1,30	130
			Лако ИО	4,93	1,47	80
	Укупно		4,93	1,36	210	
	Са родитељским старањем	ТР	4,65	1,23	130	
		Лако ИО	5,10	1,14	76	
		Укупно	4,82	1,22	206	
	Укупно	ТР	4,80	1,27	260	
		Укупно	4,88	1,29	416	

*ТР= типични развој; **ИО = интелектуално омеђени

Као што видимо (табела 2), главни ефекти породичног и интелектуалног статуса постоје само на скали проблеми у понашању. У табели 1. уочавамо да млади ТР ($AS=3,74$) и млади са ИО ($AS=4,03$) без родитељског старања показују више проблема у понашању него њихови вршњаци ТР ($AS=2,46$) и са ИО ($AS=3,28$) са родитељским старањем. Значајне разлике (табела 2) постоје и у односу на интелектуални статус ($\eta^2=,029$; $p<0,01$), али је ефекат разлика већи у односу на породични статус ($\eta^2=,091$; $p<0,001$).

Табела 2. Значајност разлика на SDQ скалама у зависности од породичног и интелектуалног статуса младих

Извор	Зависне варијабле	df	F	p	η^2
ПОРОДИЧНИ СТАТУС	Емоционални проблеми	1; 412	1,115	,292	,003
	Проблеми у понашању	1; 412	41,001	,000	,091
	Проблеми са вршњацима	1; 412	,185	,668	,000
ИНТЕЛЕКТУАЛНИ СТАТУС	Емоционални проблеми	1; 412	,263	,608	,001
	Проблеми у понашању	1; 412	12,120	,001	,029
ИНТЕРАКЦИЈА ПОРОД. И ИНТЕЛ. СТАТУСА	Проблеми са вршњацима	1; 412	2,923	,088	,007
	Емоционални проблеми	1; 412	12,619	,000	,030
	Проблеми у понашању	1; 412	2,788	,096	,007
	Проблеми са вршњацима	1; 412	3,287	,071	,008

Нису утврђени статистички значајни главни ефекти породичног и интелектуалног статуса на скали емоционални проблеми, али је показана значајна интеракција породичног и интелектуалног статуса ($\eta^2=,030$; $p<0,001$). На скали емоционални проблеми разлике између младих са лако ИО и младих ТР нису исте у групи младих без родитељског старања и са родитељским старањем. Из табеле 1. видимо да у узорку младих са ИО они који живе са својим родитељима имају виши скор ($AS=3,5$) на скали емоционални проблеми од младих са ИО који одрастају у дому ($AS=2,91$). С друге стране, млади ТР који живе у дому имају више емоционалних проблема ($AS=3,86$) него њихови вршњаци ТР са родитељским старањем ($AS=2,78$).

Када је реч о проблемима са вршњацима, налази у табели 2. показују да нема значајне разлике у односу на било који извор варирања.

Да ли су млади са ИО ризичнија група за неадекватно родитељско старање од младих ТР?

Заступљеност проблема у породици и разлике између младих ТР и младих са лако ИО у узорку испитаника без родитељског старања приказане су у табели 3. Као што видимо, унутар групе младих без родитељског старања, породице младих са ИО и младих ТР не разликују се у учесталости породичних ризико-фактора, изузев у проблемима менталног здравља који су статистички значајно заступљенији разлог неадекватног родитељског старања младих са ИО него младих ТР ($p=0,05$).

Табела 3. Заступљеност проблема у породици и разлике у односу на интелектуални статус младих – група без родитељског старања

Врста проблема у породици	ИО (N=76)	ТР (N=130)	(N=206)	χ^2 (C)
	f (%)	f (%)	f (%)	
Социоекономски проблеми	54 (67,5)	96 (73,9)	150 (71,4)	0,189 (,030)
Партнерски конфликти и развод	42 (52,5)	77 (59,2)	119 (56,7)	0,309 (,039)
Проблеми менталног здравља родитеља	50 (62,5)	64 (49,2)	114 (54,3)	5,321* (,159)
Злостављање и занемаривање	60 (75,0)	106 (81,5)	166 (79,1)	0,206 (,032)
УКУПНО	206	343	549	

* $p < 0,05$

Подаци у табели 4 показују да се унутар групе младих са родитељским старањем сви испитивани ризични фактори статистички значајно више срећу у породицама младих са ИО него у породицама младих ТР. Највише разлике ($C=,389$; $p < 0,001$) између родитеља младих са ИО и младих ТР су у заступљености проблема менталног здравља, а затим и социоекономских проблема ($C=,290$; $p < 0,001$). Породице младих са лаком ИО и младих ТР најмање се разликују у погледу учесталости родитељских конфликта ($C=,189$; $p < 0,01$) и злостављања и занемаривања ($C=,190$; $p < 0,01$).

Табела 4. Заступљеност проблема у породици и разлике у односу на интелектуални статус младих – група са родитељским старањем

Врста проблема у породици	ИО (N=76)	ТР (N=130)	(N=206)	χ^2 (C)
	f (%)	f (%)	f (%)	
Социоекономски проблеми	43 (56,6)	34 (26,2)	77 (37,4)	18,967** (,290)
Партнерски конфликти и развод	21 (27,6)	16 (12,3)	37 (17,9)	7,643* (,189)
Проблеми менталног здравља родитеља	27 (35,5)	5 (3,9)	32 (15,5)	36,686** (,389)
Злостављање и занемаривање	10 (13,2)	4 (3,1)	14 (6,8)	7,695* (,190)
УКУПНО	206	343	549	

* $p < 0,01$; ** $p < 0,001$

Подаци у табели 5. потврђују да су сви испитивани проблеми у породици статистички значајно заступљенији у групи младих без родитељског старања него у породицама младих са родитељским старањем. Највише разлике између младих са родитељским старањем и без родитељског старања су у односу на злостављање и занемаривање ($C=,589$; $p < 0,000$), а нешто су ниже у погледу осталих проблема у породици.

Табела 5. Коефицијенти контингенције и значајност разлика између група младих са родитељским старањем и без њега у односу на врсту проблема у породици

Врста проблема у породици	χ^2	df	p	C
Социоекономски проблеми	49,246	1	,000	0,325
Партнерски конфликти и развод	76,416	1	,000	0,394
Проблеми менталног здравља родитеља	69,066	1	,000	0,377
Злостављање и занемаривање	222,021	1	,000	0,589

Које групе породичних проблема представљају ризичне факторе за одређене аспекте социјалног функционисања младих?

T-тестом за независне узроке тестиране су разлике у социјалном функционисању између младих у чијим породицама постоје или не постоје испитиване групе проблема у породици.

Табела 6. Просечне вредности и значајност разлика у зависности од врсте проблема у породици на SDQ скалама

SDQ	Варијабле		N	AS	SD	t (df=414)
ЕМОЦИОНАЛНИ ПРОБЛЕМИ	Социоекономски проблеми	не	189	3,10	2,35	-1,407
		да	227	3,43	2,37	
	Партнерски конфликти и развод	не	260	2,98	2,29	-3,408**
		да	156	3,78	2,40	
	Проблеми менталног здравља родитеља	не	270	3,05	2,22	-2,730**
		да	146	3,71	2,57	
Злостављање и занемаривање	не	236	3,09	2,38	-1,883	
	да	180	3,53	2,32		
ПРОБЛЕМИ У ПОНАШАЊУ	Социоекономски проблеми	не	189	3,05	1,62	-2,945**
		да	227	3,53	1,69	
	Партнерски конфликти и развод	не	260	3,01	1,58	-4,820***
		да	156	3,81	1,71	
	Проблеми менталног здравља родитеља	не	270	3,07	1,60	-4,110***
		да	146	3,76	1,73	
Злостављање и занемаривање	не	236	2,91	1,48	-5,781***	
	да	180	3,83	1,77		
ПРОБЛЕМИ СА ВРШЊАЦИМА	Социоекономски проблеми	не	189	4,66	1,19	-3,107**
		да	227	5,05	1,35	
	Партнерски конфликти и развод	не	260	4,84	1,30	-,744
		да	156	4,94	1,28	
	Проблеми менталног здравља родитеља	не	270	4,79	1,31	-1,853
		да	146	5,03	1,26	
Злостављање и занемаривање	не	236	4,84	1,23	-,574	
	да	180	4,91	1,37		

*p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

У табели 6 видимо да млади који имају вишеструке проблеме у породици значајније чешће показују проблеме у понашању него млади који немају проблеме у породици. Просечне вредности показују да су највеће разлике у проблемима у понашању између младих који су злостављани и занемарени ($AS=3,83$) и оних који нису ($AS=2,91$), а затим између младих чији родитељи имају честе међусобне конфликте ($AS=3,81$) и оних чији немају ($AS=3,01$), као и младих чији родитељи имају проблема са менталним здрављем ($AS=3,76$) и оних чији родитељи немају тих проблема ($AS=3,07$), док су разлике у проблемима у понашању, иако статистички значајне, најмање између младих из породица са социоекономским проблемима ($AS=3,53$) и без њих ($AS=3,05$).

Од свих породичних проблема, на проблеме са вршњацима статистички значајна разлика је показана само у погледу социоекономског статуса младих. Млади лошијег социоекономског статуса имају значајније више проблема са вршњацима ($AS=5,05$) него млади без ($AS=4,66$) социоекономских проблема у породици.

Емоционални проблеми значајније су више присутни код младих чији родитељи имају честе међусобне конфликте ($AS=3,78$) него код оних чији немају ($AS=2,98$), што је слично као и између младих чији родитељи имају проблема са менталним здрављем ($AS=3,71$) и оних који немају тих проблема ($AS=3,05$).

Дискусија резултата истраживања

Главни циљ овог истраживања био је да испитамо степен повезаности породичног и интелектуалног статуса адолесцената са различитим аспектима њиховог социјалног функционисања.

Проблеми у понашању. Добијени резултати потврдили су да од свих испитиваних аспеката социјалног функционисања породични статус највећи ефекат има на проблеме у понашању адолесцената. И млади са лаком ИО и млади ТР без родитељског старања имају значајније више проблема у понашању него њихови вршњаци са ИО и ТР са родитељским старањем. Резултати комплементарне студије у популацији деце са ИО су, такође, потврдили да, за разлику од деце са ИО која живе са родитељима, деца која живе у институцијама, без родитељског старања, имају више тешкоћа у социјалном функционисању и чешће показују несигуран образац привржености (Muris & Maas, 2004). Уз налаз да су највеће разлике између групе младих са родитељским старањем и без родитељског старања у погледу злостављања и занемаривања младих, а у складу са бројним истраживањима у типичној популацији (Green & Goldwyn, 2002; Howe, 2005; Van IJzendoorn et al., 1999), то сугерише да злостављање и занемаривање, као предиктори дезорганизованог обрасца привржености, вероватно представљају објашњење проблема у понашању и младих са лаком ИО. Истовремено, добијени резултати показују да садржаји и мере васпитно-корективне праксе и подршке младима у институционалној заштити нису ефикасни.

С друге стране, у узорку испитаника са родитељским старањем проблеми у понашању младих са лаком ИО су већи него младих ТР, а што се, такође, може објаснити статистички значајно заступљенијим проблемима у породицама младих са лаком ИО

него младих ТР. Од свих проблема у породици, највише разлике између родитеља младих са ИО и младих ТР показане су у погледу заступљености проблема менталног здравља родитеља. У складу са моделом детерминаната родитељства (Belsky, 1984) који постулира да лични капацитети родитеља директно утичу на квалитет односа родитељ–дете, и на тај начин и на тешкоће у социјалном функционисању деце, про-изилази да ови механизми на исти начин остварују ефекте на тешкоће у социјалном функционисању и младих са лаком ИО. Налази истраживања у популацији деце са ИО (Baker et al., 2005; Gray et al., 2011; Meppelder et al., 2015; Neece & Baker, 2008) подржавају наше налазе о повезаности учесталијих проблема менталног здравља родитеља младих са лаком ИО него родитеља младих ТР са више проблема у понашању младих са лаком ИО од њихових вршњака ТР.

Међутим, показано је да су проблеми у понашању младих са лаком ИО који живе са родитељима значајније мањи у односу на њихове вршњаке са ИО без родитељског старања. У складу са другим истраживањима (Grant et al., 2006; Wille et al., 2008), и наши налази су потврдили да излагањем детета већем броју фактора ризика у породици, проблеми у понашању како младих ТР тако и младих са лаком ИО кумулативно се повећавају. Овај налаз сматрамо посебно значајним с обзиром на то да се у литератури висока преваленција проблема у понашању деце са ИО често објашњава њиховим когнитивним дефицитима. Наши подаци показују да породични статус има већи ефекат на проблеме у понашању него интелектуални статус младих.

Емоционални проблеми. Главни налази потврдили су да интелектуални и породични статус сами по себи нису повезани са емоционалним проблемима младих, али је показана значајна интеракција породичног и интелектуалног статуса. За младе ТР функционална породица доприноси превенцији развијања емоционалних проблема, а дисфункционална породица, али и домски контекст одрастања, појачавају емоционалне проблеме младих ТР. У узорку младих са лаком ИО је обрнуто. Млади са ИО који живе са родитељима имају више емоционалних проблема него њихови вршњаци са ИО који одрастају у дому. То имплицира да је за младе са лаком ИО породица ризични, а дом протективни фактор развијања емоционалних проблема. Од свих породичних проблема показано је да лошије ментално здравље родитеља и учестали конфликти родитеља представљају ризичне факторе за развијање емоционалних проблема адолесцената. Налаз о повезаности менталног здравља родитеља с емоционалним проблемима младих комплементаран је са другим студијама које указују да је озбиљност болести родитеља повезана са повећаном реакцијом на стрес у виду присилних мисли, анксиозности и депресије међу адолесцентима (Compas et al., 2001).

У складу са претходно реченим, у узорку испитаника са родитељским старањем, више емоционалних проблема младих са лаком ИО него младих ТР може се повезати са налазом о већој заступљености проблема са менталним здрављем родитеља младих са лаком ИО. Истраживања у популацији деце са ИО су потврдила да је код деце са ИО чешће присутан избегавајући и анксиозан образац привржености (Al Yagon 2003; Howe, 2006) који је повезан са психичким капацитетима родитеља (Al Yagon & Mikulincer, 2004) и лошијим емоционалним функционисањем деце са ИО у односу на вршњаке ТР (Al Yagon 2007). Осим тога, наши резултати у групи младих

са родитељским старањем показали су да злостављање и занемаривање младих са лаком ИО није фреквентан образац односа њихових родитеља према њима. Као што и бројне студије показују (Baker & Crinc, 2009; Fenning et al., 2007; Landry et al., 2000), прилагођавајући се тешкоћи свог детета, родитељи младих са лаком ИО чешће примењују презаштитнички стил васпитања. Претпостављамо да више емоционалних проблема младих са лаком ИО него младих ТР може бити последица интеракције презаштићивања и лошијег менталног здравља родитеља младих са лаком ИО у односу на родитеље младих ТР.

Неочекиван је налаз да млади са лаком ИО без родитељског старања имају мање емоционалних проблема не само од младих са лаком ИО који живе са родитељима, већ и од вршњака ТР без родитељског старања. У складу са претходно реченим, претпостављамо да одсуство презаштитничког односа и инклузивни контекст одрастања са вршњацима ТР у дому доприносе учењу вештина нужних за самопознато понашање, односно превенцији емоционалних проблема младих са ИО.

Проблеми са вршњацима. Проблеми са вршњацима су аспект социјалног функционисања за који је показано да није статистички значајно повезан са интелектуалним и породичним статусом адолесцената. Важно је нагласити да скала проблеми са вршњацима доминантно мери мању усмереност ка вршњацима (радије се игра само, боље се слаже с одраслима него са децом), а мањи број ајтема се односи на статус одбачености/занемарености (није омиљен међу друговима) и виктимизацију (друга деца га задиркују или киње). Поред тога, објашњење проблема са вршњацима младих различито је у зависности од подгрупа младих, односно утицаја њиховог ужег и ширег контекста одрастања и чиниоца социјализације са којима долазе у интеракцију.

Налаз да млади ТР с адекватним родитељским старањем имају подједнако проблема са вршњацима као и остале подгрупе, а показују статистички значајније мање проблема у понашању, потврђује да функционална породица и одсуство породичних ризико-фактора јесу протективни фактор проблема у понашању, али не и проблема са вршњацима. Додатне анализе су потврдиле да од свих проблема у породици једино социоекономски проблеми доприносе проблемима са вршњацима. Уз налаз да су најмање разлике између посматраних подгрупа младих у социоекономским проблемима, претпостављамо да дугогодишња материјална криза у нашој средини и општа клима насиља и несигурности може бити објашњење проблема са вршњацима младих ТР са родитељским старањем, а који се манифестују мањом усмереношћу ка вршњацима. Пошто на адолесцентном узрасту мањи степен интеракција са вршњацима и недруштвеност могу бити један од индикатора емоционалних проблема, овај налаз упућује на забринутост и значај предузимања општих мера социјалне политике у превенцији проблема са вршњацима.

Мада нису показане статистички значајне разлике у односу на породични и интелектуални статус на скали проблеми са вршњацима, просечне вредности показују да, од свих подгрупа, младих ТР са родитељским старањем имају најнижи скор. Тачније, проблеми са вршњацима младих са лаком ИО који живе са родитељима исти су као и младих у дому. Овај налаз може се тумачити у светлу наведених истраживања у теоријском делу да су због ометености млади са ИО чешће жртве злостављања и одбацивања вршњака него млади ТР (Guralnick et al., 2006). Децу са ИО одбацују

вршњаци и онда када су стидљива и повучена, док децу ТР првенствено одбацују због агресивног понашања (Frederickson & Furnham, 2004).

С друге стране, независно од интелектуалног статуса, проблеми са вршњацима у дому подједнак су проблем и младима ТР и младима са лаком ИО. С обзиром на то да бројна истраживања потврђују снажну повезаност проблема у понашању и проблема са вршњацима, на основу наших резултата може се закључити да неадекватно родитељско старање, преко утицаја на проблеме у понашању, индиректно утиче на проблеме са вршњацима. Од свих породичних варијабли, истраживања конзистентно потврђују (Contreras et al., 2000; McDowell & Parke, 2005; Valiente et al., 2007) да вршњачко насиље чешће примењују деца из породица у којима нема емоционалне повезаности међу члановима, као ни доследног дисциплиновања деце. Уз неефикасну подршку формалног система, претпостављамо да је насилан домски контекст одрастања, односно фреквенција и интензитет проблема у понашању, медијатор између претходних негативних искустава у породици и проблема са вршњацима. Умерен ефекат породичног статуса на проблеме у понашању младих, а посебно не постојање повезаности са проблемима са вршњацима, указује и на потребу испитивања варијабли институционалне заштите младих са тешкоћама у социјалном функционисању у дому.

Закључци и педагошке импликације

Сумирањем добијених налаза потврђено је да, од свих испитиваних тешкоћа у социјалном функционисању младих, одсуство родитеља највећи утицај има на проблеме у понашању адолесцената. У складу са моделом Белског (Belsky, 1984) потврђено је да интелектуални статус остварује мањи ефекат на проблеме у понашању младих него породични статус. За адолесценте ТР породица је протективни фактор развијања и емоционалних проблема, док је за њихове вршњаке са лаком ИО ризични. Проблеми са вршњацима подједнако су присутни у свим подгрупама, односно нису значајно повезани са породичним и интелектуалним статусом.

Добијени резултати показују да садржаји васпитано-корективне праксе не доприносе превенцији тешкоћа у социјалном функционисању младих без родитељског старања чији се развој наставља у домској заштити. У циљу подстицања просоцијалног понашања и превенције негативних облика понашања младих у институцијама, програми намењени развијању социјалних вештина и социјалкогнитивних процеса, који стоје у њиховој основи, свакако би били корисни. Такође, чињеница да су млади без родитељског старања издвојени из вишеструко проблематичних породица тек када су последице проблема у породици већ врло видљиве указује и на закаснелу друштвену реакцију, када је дезинтеграција породице оставила знатне последице на развој и социјално понашање младих. Према томе, систем друштвене бриге о деци мора бити ефикаснији и имати исти степен приоритета за обе групе младих, с акцентом на мере ране интервенције породицама у ризику како младих ТР, тако и младих са лаком ИО. У превенцији емоционалних проблема младих, циљну групу ране интервенције представљају родитељи са проблемима менталног здравља и поремећеним партнерским односима, док се у превенцији проблема у понашању

младих треба фокусирати на квалитет односа родитељ–дете, родитељске стилове васпитања и начине дисциплиновања деце.

Надаље, налаз о статистички значајно учесталијим проблемима у породицама младих са лаком ИО него младих ТР у групи испитаника са родитељским старањем потврђује да се родитељи с ометеним дететом у породици суочавају са већим бројем изазова и тешкоћа у одгајању деце него родитељи младих типичног развоја. Већи број ризичних фактора у породици (укључујући и ометеност детета), тиме што повећава вероватноћу неадекватног односа родитељ–дете, остварује значајне ефекте на емоционалне и проблеме у понашању младих са лаком ИО. Без јединствене и интегрисане интервенције у односу на врсту проблема у породици, усамљени програми подршке усмерени само на дете и његове дефиците не могу допринети развијању просоцијалног понашања и превенцији емоционалних и проблема у понашању младих са лаком ИО. Од свих испитиваних ризичних фактора у породици, показано је да ментално здравље родитеља младих са лаком ИО представља кључни фокус интервенције.

Покушај да се идентификују сличности и разлике у социјалном функционисању адолесцената различитог породичног и интелектуалног статуса представљају почетни корак у разумевању сложене динамике породичних процеса и механизма који леже у основи социјалног функционисања младих са лаком ИО. Недостатак овог истраживања свакако представља одсуство одговора на питање да ли на социјално функционисање младих у дому значајније утичу њихова претходна породична искуства или варијабле институционалне заштите. Осим тога, доста груба операционализација породичних проблема ограничила је могућност добијања поузданијих налаза о модераторским и медијаторским ефектима ризичних фактора у породици на испитиване аспекте социјалног функционисања. Ограничења која произилазе из несавршених метода процене односе се и на субкалу проблеми са вршњацима која мери различите конструкте вршњачких односа (усмереност ка вршњацима, одбаченост, виктимизација). Такође, истраживање је корелационе природе те би лонгитудиналне студије свакако пружиле поузданије податке о протективним и ризичним факторима социјалног функционисања младих. Наведена ограничења истовремено указују на правац даљих истраживања, а изложени закључци и импликације могу послужити као полазна основа будућих истраживача не само у области породичних односа и тешкоћа у социјалном функционисању младих са лаком ИО, већ и младих ТР са и без родитељског старања.

Литература

- Achenbach, T. M. (2014). Developmental, Quantitative, and Multicultural Assessment of Psychopathology. In M. Lewis i K. D. Rudolph (Eds.), *Handbook of Developmental Psychopathology* (pp. 67–85). New York: Plenum.
- Achenbach, T. M., Becker, A., Döpfner, M., Heiervang, E., Roessner, V., Steinhausen, H. C. & Rothenberger, A. (2008). Multicultural Assessment of Child and Adolescent Psychopathology with ASEBA and SDQ Instruments: Research Findings, Applications, and Future Directions. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, Vol. 49; No. 3, 251–275.
- Achenbach, T.M. & Rescorla, L.A. (2001). *Manual for the ASEBA School-Age Forms & Profiles*. Burlington: University of Vermont, Research Center for Children, Youth, and Families.
- Al Yagon, M. (2003). Children At-Risk for Developing Learning Disorders: Multiple Perspectives. *Journal of Learning Disabilities*, Vol. 36, No. 4, 318–335.
- Al Yagon, M. (2007). Socioemotional and Behavioral Adjustment among School-Age Children with Learning Disabilities: The Moderating Role of Maternal Personal Resources. *The Journal of Special Education*, Vol.40, No. 4, 205–217.
- Al Yagon, M. & Mikulincer, M. (2004). Socioemotional and Academic Adjustment among Children with Learning Disorders: The Mediation Role of Attachment-Based Factors. *The Journal of Special Education*, Vol. 38, No. 2, 111–123.
- Baker, B. L., Blacher, J. & Olsson, M. B. (2005). Preschool Children with and without Developmental Delay: Behaviour Problems, Parents' Optimism and Well-Being. *Journal of Intellectual Disability Research*, Vol.49, No. 8, 575–590.
- Baker, J. K. & Crnic, K. A. (2009). Thinking about Feelings: Emotion Focus in the Parenting of Children with Early Developmental Risk. *Journal of Intellectual Disability Research*, Vol.53, No. 5, 450–462.
- Beck, A., Daley, D., Hastings, R. P. & Stevenson, J. (2004). Mothers' Expressed Emotion towards Children with and without Intellectual Disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, Vol. 48, No. 7, 628–638.
- Beck, A., Hastings, R. P., Daley, D. & Stevenson, J. (2004). Pro-Social Behaviour and Behaviour Problems Independently Predict Maternal Stress. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, Vol. 29, No. 4, 339–349.
- Belsky J. (1984). The Determinants of Parenting: A Process Model. *Child Development*, Vol. 55, No. 1, 83–96.
- Belsky, J., & Barends, N. (2002). Personality and Parenting. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of Parenting* (pp. 415–438). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Bowlby, J. (1988). *Secure Base: Clinical Applications of Attachment Theory*. London: Routledge.
- Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological Models of Human Development. In *International Encyclopedia of Education*, Vol. 3 (pp. 1643–1647). Oxford: Elsevier.
- Compas, B. E., Connor, J. K., Saltzman, H., Thomsen, A. H. & Wadsworth, M. E. (2001). Coping with Stress During Childhood and Adolescence: Problems, Progress, and Potential in Theory and Research. *Psychological Bulletin*, Vol. 127, No. 1, 87–127.
- Contreras, J. M., Kerns, K. A., Weimer, B. L., Gentzler, A. L. & Tomich, P. L. (2000). Emotion Regulation as a Mediator of Associations between Mother-Child Attachment and Peer Relationships in Middle Childhood. *Journal of Family Psychology*, Vol. 14, No. 1, 111–124.

- Crockenberg, S. C., Leerkes, E. M. & Bárrig J, P. S. (2008). Predicting Aggressive Behavior in the Third Year from Infant Reactivity and Regulation as Moderated by Maternal Behavior. *Development and Psychopathology*, Vol. 20, No. 1, 37–54.
- Dekker, M. C., Koot, H. M., Van der Ende, J. & Verhulst, F. C. (2002). Emotional and Behavioral Problems in Children and Adolescents with and without Intellectual Disability. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, Vol. 43, No. 8, 1087–1098.
- Einfeld, S. L., Ellis, L.A. & Emerson, E. (2011). Comorbidity of Intellectual Disability and Mental Disorder in Children and Adolescents: A Systematic Review. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, Vol. 36, No. 2, 137–143.
- Emerson, E. (2003a). The Prevalence of Psychiatric Disorders in Children and Adolescents with and without Intellectual Disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, Vol. 47, No. 1, 51–58.
- Emerson, E. (2003b). Mothers of Children and Adolescents with Intellectual Disability: Social and Economic Situation, Mental Health Status, and the Self-Assessed Social and Psychological Impact of the Child's Difficulties. *Journal of Intellectual Disability Research*, Vol. 47, No. 4–5, 385–399.
- Emerson, E. (2004). Poverty and Children with Intellectual Disabilities in the World's Richer Countries. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, Vol. 29, No. 4, 319–337.
- Emerson, E. (2005). Use of the Strengths and Difficulties Questionnaire to Assess the Mental Health Needs of Children and Adolescents with Intellectual Disabilities. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, Vol. 30, No. 1, 14–23.
- Emerson, E. & Hatton, C. (2007). Mental Health of Children and Adolescents with Intellectual Disabilities in Britain. *The British Journal of Psychiatry*, Vol. 191, No. 6, 493–499.
- Fenning R. M., Baker J. K., Baker B. L. & Crnic K. A. (2007). Parenting Children with Borderline Intellectual Functioning: A Unique Risk Population. *American Journal on Mental Retardation*, Vol. 112, No. 2, 107–121.
- Frederickson, N. L. & Furnham, A. F. (2004). Peer-Assessed Behavioural Characteristics and Sociometric Rejection: Differences between Pupils Who Have Moderate Learning Difficulties and Their Mainstream Peers. *British Journal of Educational Psychology*, Vol. 74, No. 3, 391–411.
- Goodman, R. (1997). The Strengths and Difficulties Questionnaire: A Research Note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, Vol. 38, No. 5, 581–586.
- Goodman, R. (2001). Psychometric Properties of the Strengths and Difficulties Questionnaire. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, Vol. 40, No. 11, 1337–1345.
- Goodman, R., Ford, T., Simmons, H., Gatward, R. & Meltzer, H. (2000). Using the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) to Screen for Child Psychiatric Disorders in a Community Sample. *British Journal of Psychiatry*, Vol. 177, No. 6, 534–539.
- Goodman, R., Ford, T., Corbin, T. & Meltzer, H. (2004). Using the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) Multi-Informant Algorithm to Screen Lookedafter Children for Psychiatric Disorders. *European Child and Adolescent Psychiatry*, Vol. 13, No. 1, 25–31.
- Goodman, A. & Goodman, R. (2009). Strengths and Difficulties Questionnaire as a Dimensional Measure of Child Mental Health. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, Vol. 48, No. 4, 400–403.
- Goodman, A., Lamping, D. L. & Ploubidis, G. B. (2010). When to Use Broader Internalising and Externalising Subscales instead of the Hypothesised Five Subscales on the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ): Data from British Parents, Teachers and Children. *Journal of Abnormal Child Psychology*, Vol. 38, No. 8, 1179–1191.

- Grant, K. E., Compas, B. E., Thurm, A. E., McMahon, S. D., Gipson, P. Y. & Campbell, A. J. (2006). Stressors and Child and Adolescent Psychopathology: Evidence of Moderating and Mediating Effects. *Clinical Psychology Review*, Vol. 26, No. 3, 257–283.
- Gray, K. M., Piccinin, A. M., Hofer, S. M., Mackinnon, A., Bontempo, D. E., Einfeld, S. L. & Tonge, B. J. (2011). The Longitudinal Relationship between Behavior and Emotional Disturbance in Young People with Intellectual Disability and Maternal Mental Health. *Research in Developmental Disabilities*, Vol. 32, No. 3, 1194–1204.
- Green, S. & Baker, B. (2011). Parents' Emotion Expression as a Predictor of Child's Social Competence: Children with or without Intellectual Disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, Vol. 55, No. 3, 324–338.
- Green, J. & Goldwyn, R. (2002). Annotation: Attachment Disorganisation and Psychopathology: New Findings in Attachment Research and Their Potential Implications for Developmental Psychopathology in Childhood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, Vol. 43, No. 7, 835–846.
- Guralnick, M. J., Hammond, M. A., Connor, R. T. & Neville, B. (2006). Stability, Change, and Correlates of the Peer Relationships of Young Children with Mild Developmental Delays. *Child Development*, Vol. 77, No. 2, 312–324.
- Hastings, R. P. (2002). Parental Stress and Behaviour Problems of Children with Developmental Disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, Vol. 27, No. 3, 149–160.
- Howe, D. (2005). *Child Abuse and Neglect: Attachment, Development and Intervention*, London: Palgrave Macmillan.
- Howe, D. (2006). Disabled Children, Maltreatment and Attachment. *British Journal of Social Work*, Vol. 36, 743–760.
- Kochanska, G., Philibert, R. A. & Barry, R. A. (2009). Interplay of Genes and Early Mother-Child Relationship in the Development of Self-Regulation from Toddler to Preschool Age. *Child Psychol Psychiatry*, Vol. 50, No. 11, 1331–1338.
- Landry S. H., Smith K. E., Swank P. R. & Miller Loncar C. L. (2000) Early Maternal and Child Influences on Children's Later Independent Cognitive and Social Functioning. *Child Development*, Vol. 71, No. 2, 358–375.
- Leffert, J. S., Siperstein, G. N. & Widaman, K. F. (2010). Social Perception in Children with Intellectual Disabilities: The Interpretation of Benign and Hostile Intentions. *Journal of Intellectual Disability Research*, Vol. 54, No. 2, 168–180.
- Luthar, S. S. & Cicchetti, D. (2000). The Construct of Resilience: Implications for Interventions and Social Policies. *Development and Psychopathology*, Vol. 12, No. 4, 857–885.
- McCarthy, G. Janeway, J. & Geddes, A. (2003). The Impact of Emotional and Behavioural Problems on the Lives of Children Growing Up in the Care System. *Adoption & Fostering*, Vol. 27, No. 3, 14–19.
- McDowell, J. D. & Parke, R. D. (2005). Parental Control and Affect as Predictors of Children's Display Rule Use and Social Competence with Peers. *Social Development*, Vol. 14, No. 3, 440–457.
- Meppeider, M., Hodes, M., Kef, S. & Schuengel, C.J. (2015). Parenting Stress and Child Behaviour Problems among Parents with Intellectual Disabilities: The Buffering Role of Resources. *Journal of Intellectual Disability Research*, Vol. 59, No. 7, 664–677.
- Muris, P. & Maas, A. (2004). Strengths and Difficulties as Correlates of Attachment Style in Institutionalized and Non-Institutionalized Children with Below-Average Intellectual Abilities. *Child Psychiatry and Human Development*, Vol. 34, No. 4, 317–328.

- Neece, C. & Baker, B. (2008). Predicting Maternal Parenting Stress in Middle Childhood: The Roles of Child Intellectual Status, Behaviour Problems and Social Skills. *Journal of Intellectual Disability Research*, Vol. 52, No. 12, 1114–1128.
- Olsson, M. B. & Hwang, C. P. (2001). Depression in Mothers and Fathers of Children with Intellectual Disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, Vol. 45, No. 6, 535–543.
- Plut, D. (2002). Problemi prirodnih roditelja dece koja su na smeštaju. U B. Kuzmanović (ur.), *Deca bez roditeljskog staranja* (str. 79–136). Beograd: Save the Children UK, beogradska kancelarija i Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Richards, L., Wood, N. & Ruiz Calzada, L. (2006). The Mental Health Needs of Looked after Children in a Local Authority Permanent Placement Team and the Value of the Goodman SDQ. *Adoption & Fostering*, Vol. 30, No. 2, 43–52.
- Rohner, R. (2004). The Parental Acceptance-Rejection Syndrom, Universal Correlates of Perceived Rejection. *American Psychologist*, Vol. 59, No. 8, 830–840.
- Valiente, C., Lemery Chalfant, K. & Reiser, M. (2007). Pathways to Problem Behaviors: Chaotic Homes, Parent and Child Effortful Control, and Parenting. *Social Development*, Vol. 16, No. 2, 249–267.
- Van Bakel, H. J. & Riksen Walraven, J. M. (2002). Parenting and Development of One-Year-Olds: Links with Parental, Contextual, and Child Characteristics. *Child Development*, Vol. 73, No. 1, 256–273.
- Van IJzendoorn M. H., Schuengel C. & Bakermans Kranenburg M. J. (1999). Disorganized Attachment in Early Childhood: Meta-Analysis of Precursors, Concomitants, and Sequelae. *Development and Psychopathology*, Vol. 11, No. 2, 225–249.
- Wille, N., Bettge, S. & Ravens Sieberer, U. (2008). Risk and Protective Factors for Children's and Adolescents' Mental Health: Results of the BELLA Study. *European Child Adolescent Psychiatry*, Vol. 17, No. 1, 133–147.
- Yap, M.B., Allen, N.B. & Ladouceur, C.D. (2008). Maternal Socialization of Positive Affect: The Impact of Invalidation on Adolescent Emotion Regulation and Depressive Symptomatology. *Child Development*, Vol. 79, No. 5, 1415–1431.
- Žegarac, N. (2004). *Deca koja čekaju – izazovi i trendovi profesionalne prakse u zaštiti dece od zlostavljanja*. Beograd: Save the Children UK, beogradska kancelarija i Centar za prava deteta.

Примљено: 27. 11. 2015.

Коригована верзија текста примљена: 08. 02. 2016.

Прихваћено за штампу: 30. 03. 2016.

DIFFICULTIES IN SOCIAL FUNCTIONING OF ADOLESCENTS WITH DIFFERENT FAMILY AND INTELLECTUAL STATUS

Abstract *Bearing in mind limited effects of interventions focused on the child and its limitations the attention of researches is more and more directed to immediate and wider ambience factors in the prevention of negative forms of behaviour of children. The aim of the research was to determine the level of connectedness of family and intellectual status of adolescents and different aspects of their social functioning. The sample of 416 adolescents, aged 12 to 18, was divided into two groups. The group without parental care included 210 respondents (130 with typical development – TD and 80 with mild intellectual disability – MID), and the group with parental care (130 TD and 76 MID). We used Strengths and Difficulties Questionnaire with subscales: behavioral problems, emotional problems and problems with peers. Family problems were divided in socioeconomic problems, partners' problem, mental health of parents, abuse, and neglect. The results confirmed that the young without parental care showed more problems in behavior than their peers with parental care, and that family status affects behavior more than intellectual status. Family is the protective factor for the development of emotional problems of the young TD students, while it is risky for MID students. Problems with peers are not significantly connected with family or intellectual status. Some implications of the results are stressed.*

Keywords: *social functioning, family, adolescents with mild intellectual disability, adolescents with typical development.*

ТРУДНОСТИ В СОЦИАЛЬНОМ ФУНКЦИОНИРОВАНИИ ПОДРОСТКОВ РАЗЛИЧНОГО СЕМЕЙНОГО И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО СТАТУСА

Резюме *В свете лимитированных эффектов вмешательств, направленных на ребенка и его ограничения, внимание исследователей все чаще ориентируется на факторы более узкой и более широкой среды, которые влияют на предотвращение негативного поведения детей. Целью данного исследования было изучение соотношения семейного и интеллектуального статуса подростков и различных аспектов их социального функционирования. Исследование проведено на примере 416 подростков, в возрасте от 12 до 18 лет, которые были разделены на две группы: группа без попечения родителей состояла из 210 респондентов (130 с типичным развитием (ТР) и 80 с легкой интеллектуальной отсталостью (ИО)), а группа с родительской заботой состояла из 206 испытуемых (130 с ТР и 76 с легкой ИО). Для оценки социального функционирования испытуемых был использован опросник Сильные стороны и трудности, подшкалы: Проблемы поведения, Эмоциональные проблемы и Проблемы со сверстниками. Семейные проблемы разделены на социально-экономические проблемы, проблемы партнерства, психическое здоровье родителей, проблемы жестокого обращения с детьми и пренебрежения. Результаты подтвердили, что дети, оставшиеся без попечения родителей, имеют больше поведенческих проблем, чем их сверстники с родительской заботой, что семейный статус влияет на проблемы в поведении больше, чем интеллектуальный статус. Для детей с ТР семья является защитным фактором развития эмоциональных проблем, в то время как для детей с легкой ИО – риском. Проблемы со сверстниками несвязаны в значительной мере с семейным и интеллектуальным статусом. В статье указывается на возможности применения результатов данного исследования.*

Ключевые слова: *социальное функционирование, семья, подростки с легкой интеллектуальной отсталостью, подростки с типичным развитием.*